

Eğitim Fakültesi Dergisi

<http://kutuphane.uludag.edu.tr/Univder/uufader.htm>

Ergenlerde Kontrol Alanı Algısı^{**}

Mücahit Gültekin*

**Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi*

***Bu araştırma Doç. Dr. Ersin Altıntaş'ın danışmanlığında yürütülmüştür.*

Özet. Bu çalışmada kontrol algısı çalışmalarına ilişkin literatür taraması yapılmıştır. Yapılan literatür taramasında kontrol algısı nasıl tanımlanmıştır, kontrol algısına ilişkin farklı kuramlar var mıdır, kontrolün farklı türleri var mıdır, kontrol algısının negatif yönleri de var mıdır gibi sorulara cevaplar aranmıştır. Bunun dışında bu çalışmada araştırmacı tarafından yeni bir model önerisi de getirilmiş ve bu modele ilişkin bir ölçek geliştirme ön çalışması yapılmıştır.

Araştırmanın sonucunda kontrolün literatürde farklı şekillerde tanımlandığı ortaya koyulmuştur. Kontrol algısını açıklayan farklı kuramlar olduğu, kontrolün tek yönlü bir kavram olarak değil farklı türleri olan bir kavram olarak ele alındığı, kontrol algısının pozitif yönleri olmakla birlikte negatif yönlerinin de olduğu tararılan literatürden anlaşılmıştır.

Bu çalışmada ayrıca ergenlerde kontrol alanı algısı adıyla yeni bir model önerisi getirilmiştir. Bu modelin literatürdeki diğer çalışmalardan farklılıkları ortaya koyulmuş ve kontrol alanı algısını ölçen bir ölçek geliştirilmiştir. Geliştirilen ölçek bir ön çalışma niteliğinde olup daha sonraki çalışmalara ışık tutması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kontrol, Kontrol alanı algısı.

Abstract. In this research, literature scan about perceived control studies was carried out. In the literature scan, answers were sought to the questions

such as how is perceived control described, are there different theories about perceived control, are there different types of control, are there negative aspects of perceived control as well. Besides, a new model suggestion was put forward by the researchers in this research and many preliminary studies on developing a scale for this model were carried out.

At the end of the research it was shown that control was described in different ways in the literature. It was understood from the literature scanned that there are different theories explaining perceived control, control was not taken as one sided concept but as a concept with different types and perceived control having positive aspects, also had negative aspects.

Moreover, a new model as control field perception in adolescents was put forward in this research. Differences of this model from the other studies in the literature was displayed and a scale measuring control field perception was developed. The newly developed scale having been a preliminary study, it is intended to illuminate further studies.

Giriş

Kontrolün, Türkçe karşılığı denetim olarak çevrilmektedir. Örneğin “locus of control” dilimize “denetim odağı” olarak çevrilmiştir. Kontrol, Redhouse İngilizce-Türkçe sözlükte; idare etme, hakim olma, hakimiyet, egemenlik olarak tarif edilmiştir. Fransızca-Türkçe sözlükte; denetlemek, egemen olmak olarak açıklanmıştır. Oxford İngilizce sözlükte ise, yönetme, emretme, veya engelleme gücü veya otoritesi olarak tarif edilmiştir.

Kontrolle ilgili kavramların bir bölümü direkt kontrol kavramını da içerir. Bunlar örneğin; kişisel kontrol, kontrol duygusu, kontrol odağı, bilişsel kontrol, güncel kontrol, dolaylı kontrol, yanıtıcı kontrol, sonuç kontrolü, birincil kontrol, ikincil kontrol, eylem kontrolü, karara ilişkin kontrol, tahmini kontrol, bilgiye dayalı kontrol, vekil (proxy) kontrol gibi kavramlardır. Kavramsal yapının diğer bölümünde kontrol kelimesi açık bir şekilde kullanılmaz, ancak yakın bir şekilde kontrol kelimesiyle ilgilidir. Bunlar, çaresizlik, yeterlilik, aracılık, kapasite, üstünlük, etkililik, otonomi, özerklik (self determinizm), yetki/yeteneklilik, olasılık, nedensel yükleme, açıklama tarzı, sorumluluk, suçluluk, başarı olasılığı ve sonuç beklentisi gibi kavramlardır.

Fisher (Akt., Thompson, Cheek & Graham, 1987), kontrolü arzu edilen sonuçları alma yeteneği veya arzu edilen yöndeki sürecin ortaya çıkardığı

sonuçlar ile eylemlerin arasındaki olasılık olarak tanımlıyor. Mirowsky ve Ross (1991, akt. Schieman, 2001) ise kontrol duygusunu, bireyin yaşamındaki sonuçlar üzerindeki yönetimi ve sahip olduğu kişisel gücü algılama boyutu olarak tanımlıyor. Thoits'e göre kontrol, (1991, akt. Kim, 2002) bir kişinin bir durumu daha iyi hale getirebilmek için o durumu değiştirebilmeye ilişkin algısıdır. Rudolph, Kurlakowsky ve Conley'e (2001) göre ise kontrol algısı, kişinin, sarf edilen bir çaba karşılığında istenilen sonuçları alabilme yeteneği hakkındaki inancıdır. Çağdaş modeller algılanan kontrolü, sonuçların belirli davranışlara bağlı olduğu boyut hakkında varılan yargının ek bir işlevi ve kişinin bu davranışları göstermek için kendi yetenekleri hakkındaki yargısı olarak yorumluyor (Bandura, 1986; Skinner, Zimmer-Gembeck, & Connell, 1998; Weisz, 1990, akt. Rudolph ve ark., 2001). Bu yüzden Rudolph ve arkadaşlarına (2001) göre kontrol algısı hem kişinin kendi yeterliliği hakkındaki, hem de çevrenin tepkileri hakkındaki inançlarını içerir. Kontrol algısı Bullers'e göre (1999) bir kişinin istenilen sonuçları elde etmek, istenmeyen sonuçlardan kaçınmak için kendi yetenekleri hakkındaki genelleşmiş inançlarını tanımlayan psikososyal bir yapıdır.

Kontrol algısı üzerine yapılan çalışmaları tarayan Skinner (1996) bu çalışmalarda iki temel ayrım yapıldığını belirtmektedir. Bu ayrımlardan ilki kontrolü nesnel (objektif) kontrol, öznel (subjektif) kontrol ve kontrol yaşantıları şeklinde sınıflamaktadır. İkinci ayrımda ise, kontrolün öznesi, kontrol araçları ve kontrolün sonuçları şeklinde bir sınıflama söz konusudur.

Kontrol algısı ilgili literatürde daha farklı kategorizasyonlar da mevcuttur. Yukarıda da ifade edildiği gibi, kontrol genel bir işleve sahip tek yönlü bir kavram olarak değil, farklı boyutlarda algılanan ve farklı işlevlere sahip kategorik bir kavram olarak düşünülmüştür. Bu da kontrolün fonksiyonel açıdan tek bir anlama gelmediğini, farklı işlevsel yönlere sahip olduğunu göstermektedir.

Thompson (1981) kontrolü, birisinin bir olayın yansımalarını etkileyebilen bir karşılığa (güce, cevaba) sahip olduğuna inanması olarak tanımlayarak Averil'in (1973, akt. Thompson, 1981) kontrolü beş kategoriye ayırdığına dikkat çekiyor. Bunlar; davranışsal kontrol, bilişsel kontrol, karara ilişkin kontrol, enformatik (bilgiye dayalı) kontrol, retrospektif (geriye dönük) kontroldür.

Heckhausen ve Schulz (1995) Rothabum ve arkadaşlarının (1982, akt. Heckhausen ve Schulz, 1995) kontrolü birincil ve ikincil kontrol olarak ikiye ayırdıklarını belirtmekte ve yaşam boyu kontrol teorisi isimli makalelerinde bu ayrımı ayrıntılı bir şekilde incelemektedirler.

Kontrol algısına ilişkin yapılan çalışmalar içinde önemli bir yeri de kontrol yanılsamaları almaktadır. Thompson (1999) bir çok insanın kontrol algısını abarttıklarını ve normalde kontrol edemeyecekleri durumlarda bile kontrol yeteneklerini olduğundan fazla tahmin ettiklerini belirtmektedir.

Literatürde kontrol algısının negatif ve pozitif etkileri üzerinde de önemle durulmuştur. Kontrol algısının pozitif etkileri şu şekilde sıralanmıştır: Kontrol algısı bireyin özsaygısını olumlu bir şekilde etkiler (Elliott, Trief & Stein 1986; Matheny & Cupp 1983; Mineka & Henderson 1985; Mineka & Kihlstrom 1978; Thompson 1981, akt. Langlois ve ark., 2002). Kontrol algısı depresyon ve strese karşı koruyucu bir işleve sahiptir (Rudolph ve arkadaşları, 2001), kontrol algısı akademik başarıyı artırır (Bullers, 1999). Kontrol algısı sağlıkla ilgili davranışlara olumlu katkıda bulunur (Rodin, Timko & Harris, 1985, akt. Maher, 1999). kontrol algısı kişiler arası ilişkileri olumlu yönde etkiler (Nowicki & Duke, 1983; Nunn, 1987, akt., Chubb & Fertman, 1997).

Literatürde kontrol algısının negatif etkilerinden de bahsedilmektedir. Thompson ve arkadaşları (1987), kontrol algısının negatif etkiye sahip olduğu dokuz ayrı durum belirtmişlerdir.

Araştırmanın Amacı

- 1- Bu çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.
- 2- Kontrol algısı literatürde nasıl tanımlanmıştır?
- 3- Kontrol algısını açıklayan farklı kuramsal yaklaşımlar var mıdır?
- 4- Kontrol algısının farklı türleri var mıdır?
- 5- Kontrol algısının negatif yönleri de var mıdır?
- 6- Kontrol algısının negatif yönlerini yok edecek ya da en aza indirecek bir model geliştirilebilir mi?
- 7- Bu model önerisi çerçevesinde bir ölçek geliştirilebilir mi?

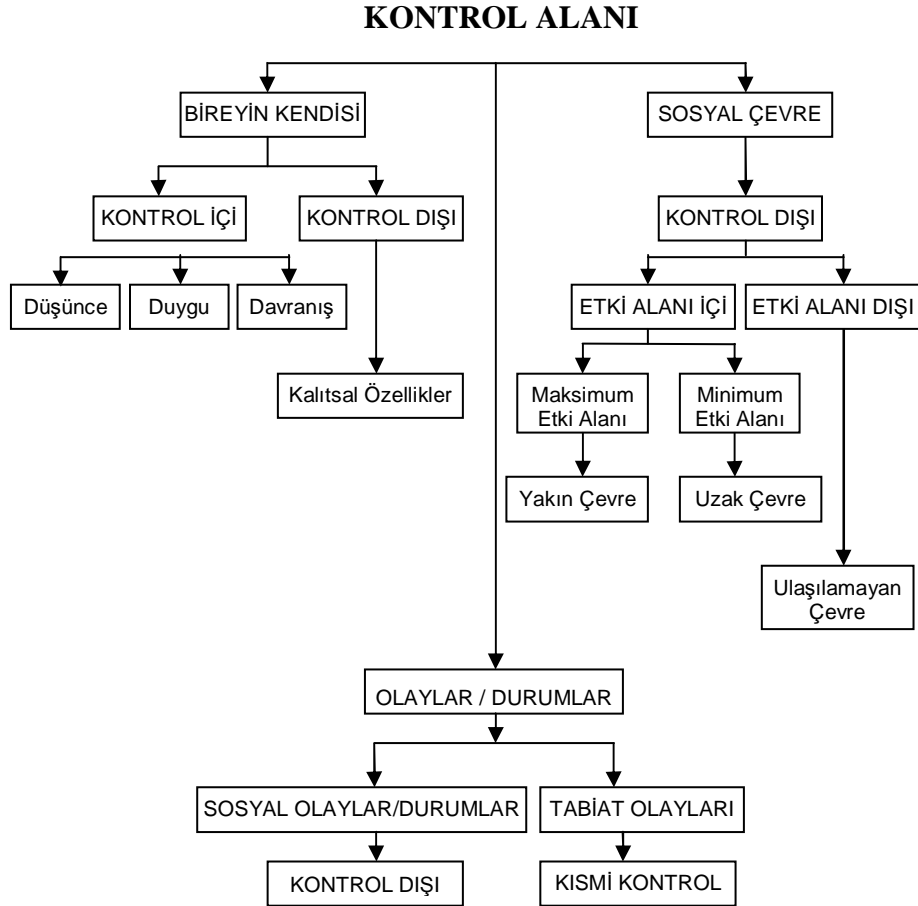
Kontrol Alanı Algısı

Kontrol alanı algısı bu çalışmada yeni bir kuramsal yaklaşım olarak ortaya konulmaktadır. Yapılan araştırma ve çalışmalar her insanda bir kontrol etme gereksiniminin olduğunu göstermektedir (Cüceloğlu, 1999). İnsanda eğer bir kontrol etme gereksinimi var ise, söz konusu kontrolün yansıdığı bir alanın da olması gerekmektedir. Nasıl ki, sevgi duygusu beraberinde sevilmesi

gereken birinin varlığını zorunlu kılıyorsa, kontrol güdüsü de kontrol edilecek bir alanı zorunlu kılmaktadır.

Kontrol alanını bireyin kendisi, sosyal çevre ve sosyal olaylar olarak sınıflandırılabilir. Kontrol Alanı şeması Tablo 2’de gösterilmektedir. Şemada da gösterildiği gibi, İnsanın kontrol alanına, kendisi, sosyal çevresi, sosyal olaylar ve tabiat olayları girmektedir (bu çalışma daha çok kişiler arası ilişkilere ve sosyal olaylara odaklandığından, tabiat olaylarına ilişkin kontrol algısı bu çalışmanın dışında kalmıştır).

Tablo 1. Kontrol Alanı

Kontrol alanı algısı yaklaşımında üç hipotez öne sürülmektedir. Bunlar; 1. Her bireyin bir kontrol alanı algısı vardır. 2. Birey kendisinden başka hiçbir şeyi kontrol edemez. 3. Çarpık kontrol alanı algılamaları bireyin psikolojik yapısında ve kişiler arası ilişkilerde sorunlara yol açar. Bu çalışmada sadece birinci hipotez test edilmiştir.

Yöntem

Evren ve Örneklem

Araştırmada ulaşılmamasının daha kolay olması göz önünde tutularak ergenlerle çalışılmıştır. Araştırmanın evrenini Bursa ili sınırları içinde bulunan Özel Büyük Fen Dershanesi'ne devam eden ÖSS hazırlık öğrencileri oluşturmuştur. Örneklem ise yansız olarak seçilen 203 kişilik bir ergen grubundan oluşmuştur.

Araştırmada araştırmacının kendi geliştirdiği bir ölçek kullanıldığı için, geliştirilen ölçeğin ilk formu önce 112 kişilik bir ergen grubuna uygulanmıştır. Bu gruptan alınan geri bildirimler ve uzman görüşleri doğrultusunda ölçekte gerekli görülen değişiklikler yapılmış ve ölçeğin asıl formu 203 kişilik bir ergen grubuna uygulanmıştır. Ancak ölçeğe verilen cevaplarda bazı maddelerin boş bırakılması sebebiyle 63 kişilik bir kayıp olmuş ve araştırma 140 kişilik bir örneklem üzerinde yapılmıştır.

Veri Toplama Aracı

Bu araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından geliştirilen Ergenlerde Kontrol Alanı Algısı Ölçeği kullanılmıştır. Bu araştırmanın öneri aşamasında araştırmacı tarafından literatürden taranan bilgiler ışığında bir ön deneme ölçeği geliştirilmiş ve 112 kişilik bir ergen grubuna uygulanmıştır. Bu gruptan alınan geribildirimler doğrultusunda bazı maddeler değiştirilmiş ve bazı yeni maddeler eklenerek 39 maddelik bir ölçek oluşturulmuştur. Söz konusu ölçeğin ilk taslağının maddelerinin kapsam geçerliliği için 4 uzman görüşüne başvurulmuş ve alınan geri bildirimler doğrultusunda bazı maddelerdeki ifadeler değiştirilmiş ve ölçeğe 9 yeni maddenin eklenmesiyle ölçeğin 48 maddelik son hali oluşturulmuştur. Daha sonra ölçeğin ilk denemeleri için yeniden alana gidilerek ölçek ergenlerden oluşan 203 kişilik bir gruba yeniden uygulanmış ve anlaşılmayan maddeler üzerinde yapılan değişikliklerle ölçek son halini almıştır. Ölçeğin yapı geçerliliğini test etmek amacıyla uygulanan faktör analizi sonucunda .30'dan küçük faktör yük değerine sahip maddelerin çıkarılması sonucunda ölçüm aracındaki madde sayısı 19'a düşürülmüştür.

19 maddeden oluşan KAA ölçeği ergenlerin kontrol alanı algılarını genişlik ve darlık uçlarında ölçmeyi amaçlayan bir ölçektir. Ergenlerde KAA ölçeğinde; “Bazen davranışlarımı kontrol edemiyorum”, “Mutlu bir evlilik yapmak kişinin kendi elindedir”, “Herhangi bir konuda babamın benim istediğim bir kararı almasını sağlayabilirim”, “ÖSS’de kaçınıcı olacağımı benim çalışma performansım belirler” gibi maddeler bulunmaktadır. Araştırma grubundan, sözkonusu ifadelerle ilişkin düşüncelerini 5’li derecelendirme üzerinde işaretlemeleri istenmiştir. 19 maddeden oluşan ölçme aracındaki maddelerin 7’si olumsuz (1, 5, 7, 8, 12, 14, 17) 12’si olumlu ifadelerden oluşmaktadır. Araştırma grubundan her bir ifadeye beşli likert tipi ölçek üzerinde (1) Benim durumumu/düşüncemi hiç yansıtmıyor (2) Benim durumumu/düşüncemi az yansıtıyor (3) Benim durumumu/düşüncemi orta düzeyde yansıtıyor (4) Benim durumumu/düşüncemi genel olarak yansıtıyor ve (5) Benim durumumu/düşüncemi tamamen yansıtıyor seçeneklerinden kendi durum ve düşüncelerine uygun olanı seçerek cevap kağıdına işaretlemeleri istenmiştir. Maddelere verilen yanıtlar olumlu maddelerde “Benim durumumu/düşüncemi hiç yansıtmıyor” dan “Benim durumumu/düşüncemi tamamen yansıtıyor” seçeneklerine 1’den 5’e, olumsuz maddelerde ise aynı seçenekler için 5’den 1’e doğru puanlanmıştır. Kontrol alanı algısı olumlu maddelerde alınan puanlar ile, olumsuz maddelerden alınan puanların ters çevrilerek toplanmasıyla ortaya konulmuştur. Ölçekten alınan yüksek puan kontrol alanı algısının genişliğini, düşük puan ise kontrol alanı algısının darlığını göstermektedir. Ancak bu çalışmada kontrol alanı algısı puanları için bir kesme noktası tespit edilmediğinden elde edilen puanlar dar, geniş vs. şeklinde isimlendirilmemiş, bu, öneriler kısmında da ifade edildiği gibi başka bir çalışmaya bırakılmıştır.

Bu çalışmada test edilen “her bireyin bir kontrol alanı algısı vardır” hipotezi çalışmacı tarafından geliştirilen ölçeğe verilen cevapların faktör analizinin yapılmasıyla doğrulanmıştır. Yapılan faktör analizinin sonucunda ergenlerin 4 farklı kontrol alanı algılamasına sahip olduğu ortaya konulmuştur.

Araştırmanın kuramsal çerçevesinin ele alındığı bölümde de ifade edildiği gibi, insanların 5 farklı kontrol alanı algılamasına sahip olduğu düşünülmüştür. Bu alanlardan üçü “bireyin kendisi” şeklinde ifade edilen üç alt alan ve sosyal çevre sosyal olaylar/durumlar alanlarıdır. Kalıtsal özellikler de bireyin kendisi alanının bir diğer alt alanı olarak düşünülmüştür. Ancak bu alt alana ilişkin maddelere ölçeğin ön deneme aşamasında verilen geri bildirimler dikkate alınarak ölçeğin asıl formunda yer verilmemiştir. Dolayısıyla çalışmacı tarafından geliştirilen ölçekte kalıtsal özelliklerin bir kontrol alanı olarak görülüp görülmediği ölçülmemiştir.

Yapılan faktör analizi sonucunda bireyin kendisi bir alan olarak ortaya çıkmasına rağmen bireyin kendisi alanının alt alanları olan duygu, düşünce ve davranış birer alt alan olarak ayrılmamıştır. Bu alt alanları yansıtmak üzere yazılan maddelerin hepsi “bireyin kendisi” adı verilen faktörde toplanmış ve bir faktör olarak ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte araştırmacı tarafından tablo 1’de kontrol alanı şemasında gösterildiği gibi tek bir kontrol alanı olarak düşünülen yakın sosyal çevre ve uzak sosyal çevre ise yapılan faktör analizi sonucunda iki ayrı faktör olarak ayrılmıştır. Bu da aslında araştırmacının kontrol alanı şemasında da gösterildiği gibi, bireylerin sosyal çevreye ilişkin kontrol algılamalarının yakın sosyal çevre ve uzak sosyal çevre şeklinde oluşabileceği düşüncesini doğrulamıştır. Sonuçta ölçeğe verilen cevapların faktör analizine tabi tutulmasıyla; bireyin kendisi, uzak sosyal çevre, sosyal olaylar/durumlar ve yakın sosyal çevre olmak üzere 4 farklı kontrol alanı algısının olduğu ortaya konularak “her bireyin bir kontrol alanı algılaması vardır” hipotezi doğrulanmıştır. Tablo 4’de araştırmacı tarafından düşünülen kontrol alanları ve faktör analizinin sonucunda ortaya çıkan kontrol alanları karşılıklı olarak verilmiştir.

Ergenlerde Kontrol Alanı Algısı Ölçeğinin Geçerlik Çalışması

a. Kapsam Geçerliği: Ölçeğin kapsam geçerliğini belirlemek amacıyla uzman görüşüne başvurulmuş ve 4 uzmanın ölçeğin ilk taslağını incelemesiyle ölçeğin ergenlerde kontrol alanı algısını ölçebileceği kanısına varılmıştır.

b. Yapı Geçerliği: Ölçeğin yapı geçerliğini test etmek için faktör analizi uygulanmıştır. Ergenlerde KAA ölçeğinin faktör yapısını belirlemek amacıyla SPSS 11.0 programında faktör analizi yapılmıştır. Faktör sayısı üzerinde hiçbir sınırlamanın yapılmadığı faktör analizi sonuçlarına göre ölçeğin 16 faktör altında toplandığı görülmüştür. Varyans yüzdeleri ve ölçülmesi düşünülen alanlar da göz önüne alındığında ölçeğin 4 faktör altında toplanabileceği görülmüş ve ölçeği 4 faktör altında toplayacak biçimde varimax rotasyonu da uygulanarak yeniden faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Yeniden yapılan faktör analizi sonucunda .30’dan küçük faktör yük değerine sahip olan maddelerin çıkarılmasıyla geriye kalan 19 maddeyi 4 faktör altında gruplayacak biçimde varimax rotasyonu da uygulanarak yeniden faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Faktör analizi sonucunda 4 faktörün toplam varyansın % 50.747’sini açıkladığı görülmüştür. Bu oran da ölçeğin bu çalışmada kullanılabilmesi için yeterli bulunmuştur (Büyüköztürk, 2002). Ancak tüm maddelerin I. Faktör yük değerleri .30’un üstünde olmadığı için ölçeğin genel bir faktöre sahip olmadığı düşünülebilir. Faktörlere ait mad-

deler incelendiğinde birinci faktörün “bireyin kendisi”, ikinci faktörün “uzak sosyal çevre”, üçüncü faktörün “Sosyal durum/olay” ve dördüncü faktörün “yakın sosyal çevre” alt ölçekleri olabileceği düşünülmüş ve söz konusu faktörler belirtilen biçimde isimlendirilmiştir. Birinci faktör olan “bireyin kendisi” alt ölçeği 7 maddeden (1, 5, 7, 8, 12, 14, 17) oluşmaktadır. İkinci faktör olan “uzak sosyal çevre” alt ölçeği üç maddeden (2, 9, 13), üçüncü faktör olan “sosyal olay/durum” alt ölçeği 5 maddeden (3, 10, 15, 16, 18) ve dördüncü faktör olan “yakın sosyal çevre” alt ölçeği ise 4 maddeden (4, 6, 11, 19) oluşmaktadır. Tablo 2’de faktör analizi sonuçları verilmektedir.

Tablo 2. Ergenlerde Kontrol Alanı Algısı Ölçeği Faktör Analizi Sonuçları

Madde	I. Faktör Yük Değeri	Rotasyon Sonrası Kendi Faktör Yük Değeri	Komünaliti
Bireyin Kendisi			
Madde 1	.550	.636	.408
Madde 5	.671	.747	.456
Madde 7	.565	.555	.370
Madde 8	.588	.729	.547
Madde12	.540	.534	.349
Madde 14	.602	.736	.550
Madde 17	.614	.664	.497
Uzak Sosyal Çevre			
Madde 2	-.367	.866	.762
Madde 9	-.345	.853	.741
Madde 13	-.389	.751	.640
Sosyal Olay/Durum			
Madde 3	-.135	.608	.415
Madde 10	-.318	.528	.383
Madde 15	-.186	.554	.361
Madde 16	-4,E-.02	.784	.685
Madde 18	-3,E-.02	.774	.611
Yakın Sosyal Çevre			
Madde 4	-.386	.610	.402
Madde 6	-.290	.669	.456
Madde 11	-.350	.620	.462
Madde 19	-.278	.596	.436

c. Ölçüt Bağımlı Geçerlik

Ergenlerde kontrol alanı algısının ölçüt bağımlı geçerliğini test etmek için Rotter'in iç-dış denetim odağı ölçeği araştırma grubuna EKAA ölçeği ile eş zamanlı olarak verilmiştir. Öğrenciler önce EKAA ölçeğini cevaplandırmışlar, hemen arkasından da Rotter'in iç-dış kontrol odağı ölçeğine cevap vermişlerdir. İç-dış denetim odağı ölçeğinde puanlar düştükçe iç denetim artmaktadır. EKAA ölçeğinde ise puanlar arttıkça kontrol alanı algısı genişlemektedir. Dolayısıyla iki ölçek arasında negatif bir korelasyon aranmıştır. Bunun için pearson moment korelasyon katsayısı hesaplanmış ve iki ölçek arasında negatif yönde .48'lik bir ilişki bulunmuştur. Bu katsayı iki ölçek arasında ölçtükleri özellikler açısından orta düzeyde bir ilişki olduğunu göstermektedir (Büyüköztürk, 2002). Dolayısıyla bu sonuç EKAA ölçeğinin ölçüt bağımlı geçerliliğinin de olumlu yönde olduğunu ortaya koymaktadır.

Ergenlerde Kontrol Alanı Algısı Ölçeğinin Güvenirlik Çalışmaları

Ölçeğin güvenirliliğini belirlemek için SPSS 11.0 programından faydalanılmıştır. Cronbach Alpha hesaplama formülüyle 19 maddeden oluşan ölçeğin iç tutarlılık katsayısı hesaplanmış ve katsayı Alfa= .60 (n=140, madde sayısı= 19) olarak bulunmuştur. Ayrıca her bir alt ölçeğin alpha katsayıları da hesaplanmıştır. Buna göre "bireyin kendisi" alt ölçeği için .78 (n=140, madde sayısı=7), "uzak sosyal çevre" alt ölçeği için .81 (n=140, madde sayısı=3), "sosyal olay/durum" alt ölçeği için .64 (n=140, madde sayısı=4) ve "yakın sosyal çevre" alt ölçeği için .55 (n=140, madde sayısı= 4) iç tutarlılık katsayıları hesaplanmıştır. Sonuç olarak EKAA ölçeğinin ve bu ölçeğin alt ölçeklerinin yeterli güvenirlilik katsayısına sahip bir ölçek olduğunu söylemek mümkündür.

Bulgular ve Yorum

Kontrol Algısının Tanımlanmasına İlişkin Bulgular

Kontrol algısı taranılan literatürden anlaşıldığı kadarıyla farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bu tanımlarda yapılan vurgular şunlardır:

- Olayları anlamlı bir şekilde değiştirmek için algılanan yetenek
- Karar verme gücüne sahip olma beklentisi
- Belirli bir durumda kişisel yeterlilik beklentisi
- Bireyin yaşamındaki sonuçlar üzerindeki yönetimi

- Bir durumu değiştirebilmeye ilişkin algı
- İstenilen sonuçları alabilme yeteneği

Kontrol Algısına İlişkin Çalışmalardaki Farklı Kuramsal Yaklaşımlara İlişkin Bulgular

Kontrol algısına ilişkin yapılan çalışmalar tarandığında kontrol algısını açıklayan farklı kuramsal yaklaşımlar olduğu görülmüştür. Bu kuramlar birbirini reddetmemekle birlikte kontrol algısının farklı yönlerine vurgu yapmışlardır.

Kontrol Algısının Farklı Türlerine İlişkin Bulgular

Literatür tarandığında kontrol algısının farklı şekillerde kategorize edildiği görülmüştür. Bir çok farklı kontrol türüne değinilmekle birlikte en fazla göze çarpan kategorizasyon Averill, Skinner, Rothbaum ve arkadaşları tarafından yapılan ayrımlardır.

Kontrol Algısının Negatif Yönlerine İlişkin Bulgular

Literatürde kontrol algısının pozitif yönleri daha sıklıkla vurgulanmıştır. Ancak bununla birlikte kontrol algısının kimi şartlar altında negatif etkilerinin olabileceği de vurgulanmıştır. Bu etkiler şunlardır: Çaba ve dikkat, kontrolün miktarı, bilgi yokluğu, başarısız kontrol girişimleri, başarısızlığa hazırlığın olmayışı, başkaları tarafından sorumlu tutulmak, kendini sorumlu tutmak, kontrolün sağlanamaması, daha etkili bir etmenin varlığı ve kontrol yanılısımları.

Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada el edilen sonuçlar şu şekildedir:

- Kontrol kavramı literatürde, sonuçları değiştirmek gibi, ortak noktalar bulunmakla birlikte farklı şekillerde tanımlanmıştır.
- Literatürde kontrol algısını açıklayan farklı kuramlar sözkonusudur.
- Kontrol algısı farklı şekillerde kategorize edilmiştir.
- Kontrol algısının pozitif etkilerine yönelik birçok araştırma bulunmakla birlikte, kimi durumlarda negatif etkilerinin de olduğu ortaya konulmuştur.

Diğer taraftan bu çalışmada kontrol algısı çalışmalarına katkı sağlayacağı ve kontrol algısının negatif yönlerini en aza indireceği ve yok edeceği

düşünülen yeni bir model önerisi getirilmiştir. Bu modelin içeriğinde yer alan hipotezlerin test edilmesi ise başka çalışmalara bırakılmıştır.

Öneriler

- 1- Ergenlerde kontrol alanı algısı ölçeği tekrar ele alınarak genişletilip yeniden düzenlenebilir. Farklı maddelerin de konulmasıyla ölçek daha işlevsel hale getirilmelidir.
- 2- Ölçeğin kesme noktaları belirlenerek ölçeğin, kontrol alanı algısını darlık ve genişlik uçlarında ölçmesi sağlanmalıdır.
- 3- Çarpık kontrol alanı algılamalarına ilişkin hipotezler yapılacak başka araştırmalarla test edilmelidir. Çarpık kontrol alanı algılamalarının çeşitli psikosomatik rahatsızlıklarla ve çeşitli uyum bozukluklarıyla ilişkisi araştırılmalıdır.

Kaynakça

- BULLERS, S. (1999), **Selection Effects in The Relationship Between Women's Work/Family Status and Perceived Control**, Family Relations, Vol. 48, Issue 2.
- CHUBB, N.H., FERTMAN, C.I. (1997), **Adolescent Self-Esteem and Locus of Control: A Longitudinal Study of Gender and Age Differences**, Adolescence, Vol.32, 25, pp. 113-130.
- BÜYÜKÖZTÜRK, Ş. (2002), **Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı: İstatistik, Araştırma Deseni, SPSS Uygulamaları ve Yorum**, PegemA Yay., Ankara.
- CÜCELOĞLU, D. (1999), **İnsan ve Davranışı**, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- HECKHAUSEN, J., SCHULZ, R.(1995), **A Life Span Theory of Control**, Psychological Review, Vol. 102, No.2, 284-304
- KIM, Y. (2002), **The Role Of Cognitive Control In Mediating The Effect Of Stressful Circumstanced Among Korean Immigrants**, Health&Social Work, Vol. 27, Issue 1, p. 36, 11 p.
- LANGLOIS, M. W. , CRAMER, K. M., MOHAGEN, R. B. (2002), **Isolating The Effects Of Control, Choice, And Prediction**, Current Research In Social Psychology, Vol.7, N.10
- MAHER, E.B.A., (1999), **Subjective Quality of Life, Perceived Control, and Dispositional Optimism Among Older People**, Bachelor of Science Degree, Deaken University, School of Psychology.
- RUDOLPH, K. D., KURLAKOWSKY, K.D., CONLEY, C.S.(2001), **Developmental and Social-Contextual Origins of Depressive Control-Related Beliefs and Behavior**, Cognitive Therapy and Research, Vol. 25, No. 4, pp. 447-475.

- SCHIEMAN, S. (2001), **Age, Education, and the Sense of Control: An Examination of the Cumulative Advantage Hypothesis**, Research on Aging 23:153-178.
- SKINNER, E.A., (1996) **A Guide to Constructs of Control**, Journal of Personality and Social Psychology, Vol. 71, No. 3, 549-570.
- THOMPSON, S.C. (1981). **Will It Hurt Less If I Can Control It? A Complex Answer To A Simple Question**. Psychological Bulletin, 90 (1), 89-101.
- THOMPSON, S.C., CHEEK, P. R., GRAHAM, M.A.(1987), **The Other Side of Perceived Control: Disadvantages and Negative Effects**. In S. Spacemen and S. Oskamp (Eds.). The Social Psychology of Health. The Cleremont Symposium on Applied Psychology. (4th. Ed., pp. 69-94). USA, Sage Publications.
- THOMPSON, S.C. (1999), **Illusions of Control: How We Overestimate Our Personal Influence**, Current Directions in Psychological Science, Vol. 8, N. 6, pp.187-190.